

Geert van Dartel, voorzitter van de Raad van Kerken in Nederland, schreef op verzoek een reeks van zes artikelen over het boek 'Wij geloven' van Bram van de Beek en Herwi Rikhof dat eind 2019 verscheen.

“Wij geloven”

De Geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel uitgelegd door Van de Beek (PKN) en Rikhof (RKK)

De oecumenische toenadering tussen kerken stoelt voor een groot deel op het inzicht dat orthodoxen, katholieken en protestanten hetzelfde geloof delen. De geloofsbelijdenis die de vrucht is van de oecumenische concilies van Nicea (325) en Constantinopel (381) is daarvan tot op de dag van vandaag de meest sterke uitdrukking. Om door te dringen in de betekenis en te groeien in geloof, is bij de geloofsbelijdenis uitleg nodig. Dat gebeurt uitvoerig in het eerste deel van de Katechismus van de Katholieke Kerk (KKK) waarin zowel *de apostolische geloofsbelijdenis* als *de geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel* tot in detail worden toegelicht en uitgelegd. De KKK onderschrijft dat de grote kerken van Oost en West deze geloofsbelijdenis gemeenschappelijk hebben (nr. 195).

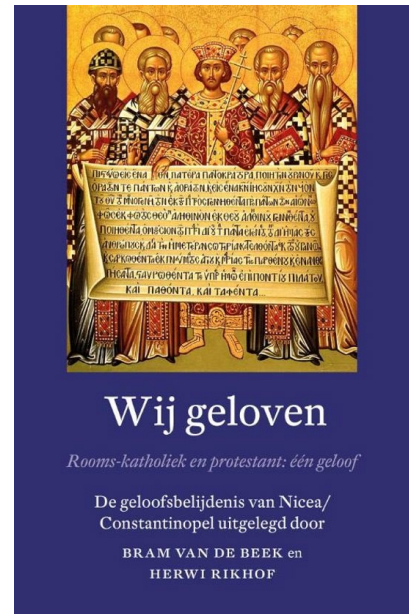
Uiteraard heeft ook de Wereldraad van Kerken het belang van deze gemeenschappelijke geloofsbelijdenis gezien. Tussen 1981 en 1991 werkte een internationaal team van theologen uit alle grote kerken aan een gezamenlijke uitleg van deze geloofsbelijdenis. Het resultaat verscheen in 1991 in een (Engelstalige) uitgave onder de titel “Het Ene Geloof Belijden. Een Oecumenische Uitleg van het Apostolische Geloof zoals beleden in de Geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel (381). De hoop dat dit internationale project een uitwerking zou hebben op het wereldwijde belijden van het geloof, werd niet bewaarheid. In ons land werd er slechts terloops kennis van genomen.

Eén geloof

Het boek “Wij geloven. Rooms-katholiek en protestant: één geloof. De geloofsbelijdenis van Nicea/Constantinopel uitgelegd door Bram van de Beek en Herwi Rikhof”, dat eind vorig jaar bij uitgeverij Kok/Boekencentrum verscheen, is een nieuwe poging om de inhoud van ons gezamenlijk geloof te doorddenken en uit te leggen aan allen (niet alleen aan theologen) die geïnteresseerd zijn in de eenheid van het christelijk geloof. De auteurs hopen zo een bijdrage te leveren aan het besef dat de Kerk één is. Het boek kreeg onmiddellijk na verschijnen een zeer goede ontvangst. In verschillende dagbladen verschenen lovende recensies.

Ik heb het boek met veel aandacht en plezier gelezen. De opzet van het boek wordt bepaald door de structuur van de geloofsbelijdenis. De auteurs hebben zich ten eerste ingespannen om hun theologische inzichten samen en niet los van elkaar naar voren te brengen. Beiden weten zich verantwoordelijk voor het hele boek en niet alleen voor de gedeeltes die zij zelf geschreven hebben. Het gegeven dat de Kerk ten diepste één is en het geloof gemeenschappelijk noopt hen er ook toe om bruggen naar elkaars theologische traditie te slaan. Het boek is een vrucht van een lang en gezamenlijk oecumenisch leerproces.

Het gezamenlijke vertrekpunt van het boek ligt in de verantwoording van wat een geloofsbelijdenis is en wat het betekent als we zeggen: ‘Wij geloven’. Een geloofsbelijdenis zegt iets over God en is iets

anders dan een wereldbeschouwing of een moraal. De Geloofsbelijdenis verwoordt kernachtig wat of beter Wie de kerkgemeenschap samenbrengt en fungeert tevens als sleutel of leeswijzer bij het lezen van de Schriften.

Moeilijke vragen

In korte, goed geschreven hoofdstukken worden de artikelen van de geloofsbelijdenis uitgediept. Moeilijke vragen en onderwerpen worden daarbij niet geschuwd (God en het lijden, Schrift en Traditie, Maria, het Filioque). De auteurs putten uit hun grote kennis van de heilige Schrift, de patristiek, de geschiedenis van de katholieke en protestantse theologie en de moderne cultuur om de hedendaagse lezer binnen te leiden in het mysterie van Gods openbaring in Jezus Christus en in de zending van de Kerk.

Er zijn twee goede redenen om dit boek te lezen: het is een prachtige uitleg van het christelijk geloof van alle eeuwen en een uitnodiging om de relatie met God in de gemeenschap van de Kerk te verdiepen of te hernieuwen. Ook is het een krachtig appèl aan de Rooms-katholieke Kerk en de Protestantse Kerk om echte stappen te zetten naar het herstel van de eenheid van de Kerk. Beide theologen zijn van oordeel dat de bestaande verschillen de scheiding tussen beide kerken niet meer kunnen legitimeren. Het is boek geschreven in de hoop dat het zal bijdragen aan het herstel van de eenheid van de Kerk.

(eerste artikel)

Vader

God, Almachtige Vader en Schepper

De geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel heeft een trinitaire structuur. Iedere zondag belijden we in de Kerk het geloof in één God, Vader, Zoon en Heilige Geest. Wat opvalt is dat de formuleringen over de Vader en de Geest beknopt zijn in vergelijking met de uitvoerige verwoording van het geloof in één Heer, Jezus Christus.

Van de Beek en Rikhof openen het hoofdstuk over 'De almachtige Vader, Schepper van hemel en aarde' met de opmerking dat de uitspraak over Jezus: 'Jezus is de Heer' (1. Kor. 12,3 en Fil. 2,11) de oudste belijdenis van de Kerk is. Hiermee wordt bovenal uitgesproken dat in Christus God in ons midden gekomen is. De vroegste christelijke gemeente erkende dat Jezus deze heilige God is.

Kerk en Israël

Pas in de tweede eeuw worden deze christologische belijdenissen uitgebreid met zinsneden over de Vader, de Almachtige en de Schepper. Op de achtergrond speelt het uiteengaan van de Kerk en Israël en de vraag of de God van Jezus, die in essentie liefde is, wel dezelfde is als de jaloeerse en wraakzuchtige God die we in het Oude Testament ook tegenkomen.

Het aanzetten van de tegenstelling tussen de God van het Oude en het Nieuwe Testament is verbonden met de naam van Marcion (ca. 140), die onder heidenchristenen een grote invloed had. De Kerk hield echter vast aan de onverbreekelijke band tussen Oude en Nieuwe Testament, tussen de God van Israël en de God van Jezus. Dat kwam tot uitdrukking in de uitbreiding van de geloofsbelijdenis die door dopelingen moest worden uitgesproken. Kon men in de eerste eeuw om

gedoopt te worden volstaan met de belijdenis: 'Ik geloof dat Jezus Christus de Zoon van God is', in doopbelijdenissen vanaf de tweede eeuw moest de dopeling ook uitspreken: 'Ik geloof in God de Vader, de Almachtige, Schepper van hemel en aarde'.

Door deze beslissing van de Kerk bleef de christelijke theologie geworteld in het Oude Testament. God de Vader is de bron van alle leven en de gever van het goede. Hij is Schepper en Heer van de geschiedenis. Tegelijkertijd werden daarmee alle vragen binnengehaald waarmee al de oude profeten van Israël worstelden en waarmee vandaag veel mensen, zij het in een heel andere context, zich vaak geen raad weten.

Het kwaad

Want hoe kan het, dat als God alles bestuurt en Hij almachtig is, het kwaad in de wereld zo oppermachtig is. Waarom gaat het de vromen vaak slecht en degenen die onrecht plegen zo goed?

Van de Beek en Rikhof onderkennen de spanning in de belijdenis van God als almachtige Vader en Schepper gaan in op een aantal prangende vragen: is het lijden de wil van God? Wat zegt de heilige Schrift daarover in de Psalmen en in het boek Job? Hoe staat het met het morele kwaad en het natuurlijke kwaad? Is er een kwaad dat absoluut niet te plaatsen is? Zal er sprake zijn van een rechtvaardige vergelding voor geleden onrecht of heeft ook die vergelding zijn grenzen?

De vragen worden niet uitputtend behandeld en dat kan ook niet. Ze zullen ons blijven achtervolgen zolang we leven. Evenmin komen we met deze vragen dicht bij het antwoord op de vraag waarom het juist en belangrijk blijft om Gods almacht te belijden. Daarvoor is een perspectiefwisseling nodig, die we op eigen kracht niet kunnen voltrekken, maar waarvan verhalen in de Schrift zoals over Job en over de blindgeborene (Joh. 9,3) getuigen. Het gaat erom dat in de volharding en in de genezing Gods macht zichtbaar moet worden. Dat is het perspectief van de hele Schrift, het Oude en het Nieuwe Testament. De macht van God is sterker dan de machten van deze wereld.

Trouw aan het geloof

Voor de moderne mens die leeft in een onttoverde wereld is het niet makkelijk om te belijden dat God, de Almachtige Vader en Schepper is. Van de Beek en Rikhof stellen dat de verkaveling van bevoegdheden tussen God en mens dat geloof ondergraaft.

Ze pleitten ervoor om vast te houden aan het geloof in de God de Almachtige Vader en Schepper en hanteren het onderscheid tussen eerste oorzaak en tweede oorzaken bij Thomas van Aquino (geleend van Aristoteles) om duidelijk te maken wat het betekent. God, de Almachtige Vader en Schepper is als Eerste Oorzaak de bron en het geheim dat aan het leven vooraf gaat, het omvat, het voltooit en er altijd zal zijn. Dat staat de menselijke vrijheid en verantwoordelijkheid niet in de weg. En evenmin zal het de vraag naar waarom wegnemen waar kruis en lijden steeds weer op ons pad komen.

(tweede artikel)

Wij geloven - Jezus Christus, Zoon van God en Verlosser

Het tweede gedeelte van de oecumenische geloofsbelijdenis bevat een zeer beknopte biografie van Jezus. Het is geen gewoon levensverhaal en het gaat ook niet alleen over Jezus, maar in het bijzonder over zijn relatie met de Vader en over zijn betekenis voor ons.

Als er een kind geboren wordt, weet niemand nog waartoe dat kind bestemd is. Ouders en grootouders kijken met vertedering naar het pasgeboren kind en wensen het een lang en gelukkig leven toe. Maar hoe dat zal gaan, is in de toekomst verborgen. In de verhalen over de geboorte van Jezus in de Schrift horen we hoe anders dat bij Jezus was. Denk aan het verhaal over de aankondiging van de geboorte door de engel Gabriël en het antwoord van Maria (Lc. 1,26-38). Of aan de verhalen over de herders (Lc. 2,1-20) en de wijzen (Mt. 2,1-12) die als eersten bij de pasgeborene op bezoek gingen. De geboorte van dit kind Jezus is vanaf het begin met belofte en verwachting omgeven. Tot heil en redding voor alle volkeren.

In de geloofsbelijdenis spreken we over het leven van Jezus slechts enkele dingen uit. Maar het zijn wezenlijke zaken die de tijden omvatten. Van de Beek en Rikhof beginnen hun commentaar met uitleg over de opbouw van dit stukje, dat uit twee gedeeltes bestaat die qua blikrichting en taal van elkaar verschillen. Het eerste gedeelte is reflexief, het tweede narratief; het eerste is ontologisch, het tweede historisch. In de traditie van de theologie wordt het eerste gedeelte gekarakteriseerd als *theologia*, het tweede als *oikonomia*, ook wel als christologie en soteriologie (de leer over de redding van de mens – red.).

Wie is Jezus Christus?

Het is opvallend dat de belijdenis wie Jezus Christus in relatie tot de Vader ten diepste is, vooraf gaat aan de beknopte beschrijving van zijn leven, samengevat in geboorte, kruisiging en graflegging, opstanding en hemelvaart. Het leven van Jezus gaat in tijd vooraf aan de belijdenis in de christengemeente dat Jezus de Zoon van God is. Maar voor de gemeenschap die in Christus verzameld wordt, staat die belijdenis voorop. Christologie en soteriologie, zo stellen de auteurs, roepen elkaar op, hebben elkaar nodig en versterken elkaar.

Ik vermoed dat nogal wat katholieken en protestanten in onze tijd moeite hebben om deze krachtige belijdenis over Jezus Christus goed te verstaan. De uitleg die Van de Beek en Rikhof in hun boek geven is een geweldige hulp om te begrijpen waar het debat in de vierde eeuw over ging, toen deze geloofsbelijdenis tot stand kwam. Aan de orde was de vraag of God wel zo dicht bij zijn schepping kan komen? Of de afstand tussen God en mens, tussen hemel en aarde werkelijk te overbruggen is? Of de menswording van God überhaupt mogelijk is en in Jezus Christus heeft plaatsgevonden?

Van belang is bovendien dat de Concilies van Nicea (325) en Constantinopel (381) de belijdenis over Jezus Christus geformuleerd hebben vanwege hun stellingname in de polemiek met Arius en zijn volgelingen die vasthielden aan de eenheid van God én aan de onoverbrugbare afstand tussen God en zijn schepping. Zo is de belijdenis over de menswording van God in Jezus in deze klassieke bewoordingen tot stand gekomen en daarmee gemeenschappelijk erfgoed geworden van bijna alle christelijke kerken.

Wat betekent Hij voor ons?

Aan het tweede historische gedeelte over het leven van Jezus besteden Van de Beek en Rikhof maar liefst vier hoofdstukken (4 tot en met 7). Personen die aan het begin (Maria) en aan het einde (Pontius Pilatus) van het aardse leven van Jezus gestaan hebben, komen aan de orde. Een beetje merkwaardig misschien is dat eerst de kruisiging onder Pilatus behandeld wordt voordat de geboorte en de betekenis van Maria aan bod komt, maar toch past het goed in de compositie van dit boek. Het gaat niet om chronologie, maar om het verhelderen van de geloofsbelijdenis. Maria is van groter belang dan Pilatus en daarom beginnen we met hem.

Pontius Pilatus is de representant van de politieke macht aan wie Jezus wordt overgeleverd en die Hem ter dood veroordeelt. Opvallend is dat hier geen oordeel achteraf over Pilatus wordt uitgesproken. Pilatus is niet meer dan een figurant in een groter drama. In dit stukje gaat het ook niet om Pilatus maar om de betekenis voor ons. Jezus is niet omwille van zichzelf of omwille van zijn Vader gekruisigd, maar 'voor ons'. Zo worden wijzelf (alle generaties vóór en na ons) betrokken in deze grote beweging van de menswording van Christus, zijn leven, lijden en sterven, zijn opstanding tot aan zijn wederkomst.

In dat grote verhaal neemt Maria – onaanzienlijk, van lage komaf – een bijzondere plaats in. Zij is de tegenpool van Pilatus en in tegenstelling tot hem hooggeprezen door alle generaties na haar. In het grote gebeuren van de menswording van God is zij op wel heel bijzondere wijze betrokken. Maar toch gaat het in deze belijdenis ook niet om Maria zelf, maar 'om ons mensen' en 'om ons behoud'.

In een boek dat onder gezamenlijke verantwoordelijkheid van een katholieke en protestantse theoloog verschijnt kunnen de verschillen in leeropvatting en devotionele beleving tussen katholieken en protestanten niet onbesproken blijven. Vaticanum II, zo betogen de auteurs, wijst een richting om het wederzijdse onbegrip (katholieken hebben een verhouding tot Maria, waar protestanten geen raad mee weten) te overwinnen. Het unieke middelaarschap van Jezus Christus staat niet ter discussie. Maria is geen concurrent van Jezus. In haar werd op heel bijzondere wijze Gods genade werkzaam en in haar antwoord op de aanzegging van de belofte is zij model van alle gelovigen en wordt zij Moeder van de Kerk.

Kerk in het heilsmysterie

Zo komen we via Maria bij wat ons in de gemeenschap van de Kerk bij elkaar brengt en houdt. Schepping, verlossing, uitzien naar Gods Rijk vormen het omspannende heilshistorische perspectief van alle leven. Er ligt een buitengewoon positieve, vitale opvatting over de plaats van de mens in de schepping aan ten grondslag (Psalm 8). We kunnen schepping opvatten als het begin van alle leven, maar ook als het beginsel van leven. Daar waar God zich terugtrekt, vergaat alles tot stof. Maar daar waar God zijn adem geeft, ontstaat leven. In de tweede benadering krijgt schepping een dynamische betekenis en komt God naar ons toe. Het leven van Jezus, vanaf de aankondiging van zijn geboorte tot aan zijn opstanding en verheerlijking, is een levengevende impuls die tot allen gericht is en die vanuit Gods barmhartigheid en vergeving nieuw leven mogelijk maakt. Het doopsel tot vergeving van de zonden vormt daarin het kantelpunt en is het fundament van de gemeenschap van alle christenen

De Kerk leeft vanuit het Paasmysterie. Paulus wees er al op: "Als Christus niet zou zijn opgestaan, dan zijn wij de meest beklagenswaardige mensen van allemaal" (1 Kor. 15,19). Zodra je de verrijzenis ter sprake brengt kom je ook bij het verhaal van de veroordeling en de kruisiging van Jezus. Kruis en verrijzenis horen bij elkaar. Waarom moest Jezus ten onder? Werd in de godverlatenheid zijn lot bezegeld, of is Pasen toch sterker dan het verdriet en de eenzaamheid van Getsemane? Was Hij de

godslasteraar die maar moest hangen, of toch de Zoon van God, zoals de Romeinse honderdman op Golgotha uitriep (Mc. 15,39). Van de Beek en Rikhof staan pal voor het geloof in de opstanding. Zonder verrijzenis, zo stellen zij, “is de kruisiging het einde van de zin van de wereld en van Israëls God”. Er rest dan niets meer dan het zoveelste goedbedoelde menselijke project dat “ten onder gegaan is aan de wetmatigheden van menselijk streven en menselijke macht” (pag. 115).

De biografie van Jezus in dit stukje geloofsbelijdenis eindigt in de overtreffende trap. Niet alleen verrezen, maar ook verhoogd en verheerlijkt, gezeten aan de rechterhand van de Vader. Hij zal wederkomen om te oordelen, levenden en doden, en zijn Rijk zal geen einde hebben. Hij leeft en dat is de grondslag van ons verlangen en onze hoop.

Uit de geloofsbelijdenis

Ik geloof in één Heer Jezus Christus, eniggeboren Zoon van God, vóór alle tijden geboren uit de Vader. God uit God, Licht uit Licht, ware God uit de ware God, geboren, niet geschapen, één in wezen met de Vader; en door Wie alles geschapen is. Hij is voor ons, mensen, en omwille van ons heil uit de hemel neergedaald. Hij heeft het vlees aangenomen door de heilige Geest uit de Maagd Maria en is mens geworden. Hij werd voor ons gekruisigd, Hij heeft geleden onder Pontius Pilatus en is begraven. Hij is verrezen op de derde dag volgens de Schriften. Hij is opgevaren ten hemel, zit aan de rechterhand van de Vader. Hij zal wederkomen in heerlijkheid om te oordelen levenden en doden. En aan zijn Rijk komt geen einde.

(derde artikel)

Wij geloven. Rooms-katholiek en protestant: één geloof. De geloofsbelijdenis van Nicea / Constantinopel, uitgelegd door Bram van de Beek en Herwi Rikhof. KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht 2019, ISBN9789043532716, € 19,99.